

zondag

29.03.2015

20.00 Concertzaal

19.15 Inleiding door

Simon Van Damme

Huelgas Ensemble

De Rore. Missa Praeter rerum seriem

CONCERTGEBOUW BRUGGE

Biografieën

In 2011 blies het Huelgas Ensemble (BE) 40 kaarsjes uit. Meer dan ooit geldt dit muzikale geesteskind van Paul Van Nevel als referentie voor de uitvoering van polyfonie uit de middeleeuwen en de renaissance. Het ensemble breekt een lans voor de grondige studie van de ontstaans- en gebruikscontext van de muziek, de bronnen en de historische uitvoeringspraktijk. Bovendien is de heldere, spontane en dynamische sonoriteit van het gezelschap uitermate herkenbaar in het muziklandschap van vandaag. Deze kwaliteiten stralen het publiek niet alleen van op het podium tegemoet, maar zijn ook treffend gevat op de vele opnames van het Huelgas Ensemble. Van Nevel en zijn ensemble slagen er bij elk repertoire in een flinterdun laagje van breekbaar kristal over de partituur te leggen: schitterend, fijn, kostbaar, maar bovenal ontroerend mooi.

Als dirigent en bezieler van het Huelgas Ensemble gaat Paul Van Nevel (BE) onvermoeibaar op zoek naar onbekende werken, waaronder de vergeten schatten van de Vlaamse polyfonie. Hij benadert elk repertoire vanuit een grote nieuwsgierigheid naar de originele bronnen, de ontstaanscontext en de uitvoeringspraktijk, onder meer op het vlak van uitspraak, temperament, tempo en retoriek. Naast zijn activiteiten met het Huelgas Ensemble publiceerde Paul Van Nevel een monografie over Johannes Ciconia, een werk over Nicolas Gombert en het boek *Dertig jaar verslaafd aan Lissabon*. Bij Bärenreiter gaf Van Nevel transcripties van renaissancemuziek uit. Hij is gastdocent aan de Musikhochschule van Hannover en dirigeert nu en dan ook andere ensembles, zoals het Nederlands Kamerkoor en het Deens Kamerkoor.

Uitvoerders en programma

Huelgas Ensemble: vocaal ensemble
Paul Van Nevel: dirigent

sopraan

Dorothea Jacob
Axelle Bernage
Michaela Riener
Witte Weber

tenor

Terry Wey
Bernd Oliver Fröhlich
Stefan Berghammer
Tom Phillips
Matthew Vine
Olivier Coiffet

bas

Tim Scott Whiteley
Guillaume Olry
Frederik Sjollema
Tiago Daniel Mota

—

Cipriano de Rore (1515-1565)

Proloog: de Vlaamse afkomst
Ave Regina caelorum, motet a7

L'inventif Ciprian (dixit Mégnier)
Schiet' arbuscel, madrigaal a4
Da le belle contrade d'oriente, madrigaal a5
Mia benigna fortuna, madrigaal a4

Missa Praeter rerum seriem a7

- *Kyrie*
- *Gloria*
- *Credo*

— pauze —

- *Sanctus*
- *Agnus Dei*

Il primo Rinovatore (dixit Monteverdi)
Calami sonum ferentes, madrigaal a4 voce pari
Se ben il duol, madrigaal a5

Epiloog: Cipriano als humanist
Dissimulare etiam sperasti, motet a5, 6 & 7
(tekst: Vergilius)

De redding van Cipriano de Rore / Lecture-performance door Paul Van Nevel

zo 29.03.15 / 16.00 / Concertzaal

Enkele uren voor de voorstelling kan u zich al even verdiepen in de wereld van de Rore tijdens de lecture-performance door Paul Van Nevel. Zo beroemd als Cipriano de Rore in zijn tijd was, zo onbekend is de 500-jarige Ronsenaar nu. Aan de kwaliteit van zijn muziek ligt het niet en meestertverteller Paul Van Nevel gaat u precies vertellen waarom. De monumentale *Missa Praeter rerum seriem* wordt live op scène ontrafeld, zodat u 's avonds nog intenser van de muziek kunt genieten.

VOCAAL

Met Nederlandse boventiteling

Uw applaus krijgt kleur dankzij de bloemen van Bloemblad.

Complexe verwevenheid

In vergelijking met vele andere renaissancecomponisten liet Cypriaan (Cipriano) de Rore (Ronse, 1515/16 – Parma, 1565) een eerder beperkt aantal missen na. Slechts vijf composities zijn overgeleverd, drie daarvan enkel via handschriften die in München worden bewaard. De muziek is destijds aan de aartshertog van München geschonken vanuit het Italiaanse hof van Ferrara, waar de Vlaming kapelmeester was van ongeveer 1546 tot 1559. Bij de *Missa Vivat felix Hercules* huldigt de titel openlijk Ercole II d'Este, hertog van Ferrara van 1534 tot 1559. Gedurende de hele compositie weerklinkt een thema als cantus firmus ('vast gezang') op de tekst 'vivat felix Hercules secundus dux Ferrariae' (leve de gelukkige Ercole II, hertog van Ferrara), terwijl de andere stemmen de gebruikelijke Latijnse misteksten zingen (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus en Agnus Dei). De noten van dit thema ('soggetto') zijn zelfs afgeleid van de klinkers van de tekst ('cavato dalle vocali': een 'e' geeft een re, een 'i' een mi, enzovoort). Daarmee knipoogt Cipriano duidelijk naar Josquin Desprez, die in het begin van de 16e eeuw eveneens werkte voor de hertogen van Ferrara en volgens hetzelfde procédé een *Missa Hercules dux Ferrariae* componeerde.

Enig inzicht in het opzet van de *Missa Vivat felix Hercules* helpt om te begrijpen hoe Cipriano ook in de *Missa Praeter rerum seriem* een dubbele hommage brengt: aan zijn broodheer Ercole II en aan zijn voorganger Josquin. Cipriano neemt deze keer immers een volledige compositie van Josquin als model: het zesstemmige motet *Praeter rerum seriem*. Net zoals het gebruik van een cantus firmus is het verwerken van een bestaande compositie een courant gegeven in de 16e-eeuwse meerstemmige mis. Deze zogenaamde parodietechniek komt overigens

niet voort uit een gebrek aan inspiratie bij de miscomponist of een schending van iets als copyright. Het past in de retorische traditie van 'imitatio et emulatio': de navolging van grote voorbeelden en de betrachtning om die te overtreffen. Zo neemt Cipriano in de *Missa Praeter rerum seriem* dus de melodische en de contrapuntische structuren van het motet van Josquin over, weliswaar met de nodige aanpassingen om het geheel muzikaal geschikt te maken voor de gezongen teksten van de verschillende misdelen. De 'emulatio' blijkt verder uit extra elementen die Cipriano inbouwt in de polyfonie. Zo begint het oorspronkelijke motet enkel met de twee bassen, terwijl het begin van de mis daar meteen een altstem aan toevoegt. Ondanks de grotere densiteit van Cipriano's polyfonie blijft de relatie tussen mis en motet zeker bij het begin van ieder deel hoorbaar overeind, zodat een geïnformeerde luisteraar de verwijzing meteen kon thuisbrengen zonder dat de tekst 'praeter rerum seriem' ook maar ergens gezongen wordt. Tegelijkertijd ontstaat er tussen de verschillende misdelen een onderlinge verwantschap, doordat ze allemaal variëren op hetzelfde muzikale materiaal.

De terugkoppeling van Cipriano's mis naar Josquins motet is slechts één link in het gelaagde netwerk waarbinnen deze zich positioneren. De tekst 'praeter rerum seriem' (een poëtische omschrijving van het kerstwonder) waarop Josquin zijn motet componeerde, is immers die van een gregoriaanse sequentia, met een typisch rijmschema en metrische structuur. Zoals wel vaker gebruikte Josquin bij het schrijven van een meerstemmig motet de originele eenstemmige melodie als muzikaal uitgangspunt. In verschillende stemmen is het gregoriaanse model dus hoorbaar aanwezig, meestal in bredere notenwaarden

die vervolgens overgaan in vrij gecomponeerd materiaal. Deze manier van verwerken wordt de parafraasetechniek genoemd. Wanneer Cipriano nu het contrapuntische weefsel van Josquin importeert in zijn mis, dan neemt hij daarbij ook de reeds aanwezige reminiscenties aan het gregoriaans over. Zo krijgt de mis een soort driedubbele bodem, waarbij Josquin in zijn motet het gregoriaans parafraseert en Cipriano op zijn beurt het motet parodieert.

De opeenstapeling van parafraze en parodie alleen al maakt van de *Missa Praeter rerum seriem* een ware krachttoer. Cipriano gaat echter nog een stap verder door de zesstemmigheid van het originele motet te upgraden tot een zevenstemmig geheel. De extra stem bevindt zich pal in het midden van de textuur (tussen de alt en de tenor) en komt niet voort uit het origineel van Josquin maar voegt (zoals in de *Missa Vivat felix Hercules*) opnieuw de techniek van de cantus firmus toe: brede notenwaarden die op gezette tijdstippen boven het zesstemmige contrapunt uit klinken. En ook hier is er een aparte tekst als eerbetoon aan de hertog: 'Hercules secundus, dux Ferrariae quartus, vivit et vivet' (Ercole II, vierde hertog van Ferrara, dat hij leefde en moge leven'). De noten waarop deze hulde wordt gezongen zijn nu echter niet afgeleid van de klinkers maar grijpen rechtstreeks terug naar het gregoriaans: de eenstemmige melodie van de originele sequens waarop Josquin reeds zijn motet baseerde. In het netwerk van intermuzikale referenties komt er dus nog een dubbele bodem bij.

De ingenieuze combinatie van parafraze, parodie én cantus firmus leidt ook tot nieuwe verwijzingen binnen de miscompositie zelf. De omspelingen van het gregoriaanse 'praeter rerum seriem', zoals Cipriano die van

Josquin overneemt, verwijzen immers niet enkel 'achteruit' naar het gregoriaans, maar tevens 'vooruit' naar de Hercules-melodie die de zevende stem pas later introduceert. Het geheel krijgt daardoor een verregaande structurele integratie en geldt onmiskenbaar als een meesterlijk antwoord op een bijzonder complexe compositorische uitdaging. Het meerstemmige resultaat kent onvermijdelijk een grote densiteit door de combinatie van zeven partijen, maar toch doet Cipriano de nodige ingrepen om zijn compositie inzichtelijk te houden. Zo reduceert hij het aantal stemmen in sommige delen tot vier, drie of slechts twee (zoals bij *Pleni sunt coeli*). De toegevoegde zevende stem is dus ook niet constant aanwezig en zet meestal pas in wanneer Cipriano zijn versie van Josquins contrapunt op kruisnelheid heeft gebracht. Enkel in het *Agnus Dei* start de Hercules-melodie samen met de zes andere stemmen. Verder krijgen de afzonderlijke delen ook meer structuur door de afwisseling van maatsoorten, waarbij een snellere tactus in drie vaak wordt opgespaard als een soort finale (bijvoorbeeld in het *Osanna*). Die wisselingen werken ook door op de inbedding van de Hercules-melodie, die eerst heel breed wordt uitgezongen maar vervolgens een meer stuwend karakter krijgt om de verschillende delen tot hun einde te voeren.

Simon Van Damme

I Fiamminghi in Italia

In de 15e en 16e eeuw waren, naast Cipriano de Rore, ook Orlando di Lasso (Orlandus Lassus), Philippus de Monte, Josquin Desprez, Antoine Brumel, Alexander Agricola, Jacob Obrecht, Adriaan Willaert en Giaches de Wert, de bekendste Vlaamse polyfonisten die werkzaam waren in Italië. Als 'Vlaams' beschouwen we dan alle componisten afkomstig uit de 'Lage Landen bij de zee', die in Italië bekend stonden als 'Fiamminghi'. Ook op mindere goden oefende Italië in die tijd een grote aantrekkingskracht uit. Velen van hen gingen er studeren bij een beroemde 'maestro' of vestigden zich (tijdelijk of definitief) als zanger, organist, componist en/of kapelmeester. Zoals destijds gebruikelijk componeerden ze allemaal, welk ambt ze ook bekleedden. Onderstaand uiterst summier overzicht geeft alvast een idee over het grote aantal musici dat destijds naar Italië trok.

Christiaan Ameyden, afkomstig uit Aarschot, was zanger in de pauselijke kapel in Rome. Jacob Arcadelt werkte als componist vermoedelijk in Firenze, Venetië en Rome. Jean d'Arras was musicus aan het hof van de hertog van Parma. Antoine Barg(u)es was kapelmeester aan de Dom Treviso en Jacquet (de) Berchem was kapelmeester van de kathedraal van Verona en later hoforganist in Ferrara. De karmeliet Johannes Bonadies (Latijn voor Godendagh) was als muziektheoreticus werkzaam in Mantua. De organist Melchior Borchgrevinck werkte in Venetië onder de leiding van Giovanni Gabrieli. Ernold (Arnoldus) Caussin was leider (1534-1539) van de Madonna della Steccata in Parma en Lambert Courtoys 'maestro di cappella' aan respectievelijk de kathedralen van Udine, Treviso en Vicenza.

De componist, zanger en theoreticus Ghislain Danckerts was van 1538 tot 1565 lid van de

Sixtijnse Kapel en Antonius Divitis (Antoine le Riche), afkomstig uit Leuven, werkte mogelijk onder de naam Richardus Antonius, als zanger in de kapel van de Sint-Pieterskerk in Rome. De Vlaming Filippo Duc was als componist actief in Padua en Pietro de Fossis was de allereerste die als zanger en componist in september 1485 'maestro di cappella' werd aan de San Marco-basiliek in Venetië.

Volgende 'Franco-Vlaamse' musici waren werkzaam in Italië: Guillaume Garnier (Milaan, Napels), Jhan Gero (Venetië?), Johannes Ghiselin (Ferrara), Jean Japart (Ferrara), Jacobus de Kerle, afkomstig uit Ieper (Orvieto, Rome), Arnold en Hugo de Lantins, Giovanni de Macque (Napels), Francesco Martini (Rome), Johannes Matelart (Rome), Vincent Misonne (Rome), Jean Nasco (Vicenza, Treviso), Gottfried Palmartz (Parma), Jacobus Peetrinus uit Mechelen (Rome: Sixtijnse kapel, Milaan), Josquin Persoens (Parma), Johannes Prioris (Rome), Johannes Pulloys (Rome), Anselme (de) Reulx (Napels), Crispin Van Stappen (Padua, Rome), Matthias Hermann Vercore (Milaan) en Gaspar Van Weerbeke (Rome, Milaan).

De gegevens over de levens van deze componisten zijn meestal bijzonder schaars. Gelukkig zijn van hen talrijke composities (vooral missen, motetten en madrigalen) in diverse manuscripten en drukken bewaard gebleven.

Johan Huys

Cipriano de Rore

Lisa Shklyaver & Jos van Immerseel © Alex Vanhee

vr 03.04.15 / 20.00 / Kamermuziekzaal
**Lisa Shklyaver & Jos van Immerseel /
La clarinette française**

Muzikale liefde op het eerste gezicht, zo kan je de ontmoeting van Jos van Immerseel met Lisa Shklyaver gerust omschrijven: welk repertoire ze ook aanboorden, het was meteen raak. Hun recitalprogramma omvat de mooiste pagina's uit de Franse klarinetliteratuur, uiteraard op passende, historische instrumenten. Een avond vol revelaties!

Phantasm © Marco Borggreve

vr 15.05.15 / 20.00 / Kamermuziekzaal
**Phantasm / Engelse consorts van
Tye tot Purcell**

Phantasm, zowat het meest bejubelde gambaconsort van de laatste jaren, neemt u mee op een onardse trip door de Engelse consortmuziek. Het genre liet componisten Byrd, Tye en Purcell toe om ongehinderd te experimenteren met duizelingwekkend contrapunt, zwoele chromatiek, vernieuwende klankkleuren en bizarre compositietechnieken.

BESTEL UW TICKETS NU OP

WWW.CONCERTGEBOUW.BE
+32 70 22 33 02 / IN&UIT BRUGGE 34

Praat na de voorstelling gezellig na in het Concertgebouwcafé of vertel ons wat u ervan vond op Facebook of Twitter (@concertgebouwbr).

Gezellig tafelen voor of na een voorstelling met een verrassing op vertoon van het concertticket. www.concertgebouw.be/services.

BRUGGE

FLUXYS

DeMorgen.

Knack

Klara

COBRA
be

FOCUS|WTV